

UNIwersytet KAZIMIERZA WIELKIEGO W BYDGOSZCZY
Wydział Pedagogiki

Katedra Pedagogiki Przedszkolnej i Wczesnoszkolnej

ul. Chodkiewicza 30, 85-064 Bydgoszcz, tel. (52) 341 93 00
e-mail: pedwczes@ukw.edu.pl

dr hab. Anna Jakubowicz-Bryx, prof. uczelni
Wydział Pedagogiki
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

RECENZJA

**rozprawy doktorskiej mgr Marty Kuźnik
z tytułowanej**

**Metody aktywizujące i warsztat plastyczny jako stymulacja twórczości plastycznej dziecka
w wieku wczesnoszkolnym**

przygotowanej pod kierunkiem prof. dr hab. Urszuli Szuścik
Katowice 2022, ss. 443 (w tym aneks ss. 90)
promotor pomocniczy dr Joanna Skibska

Praca doktorska Pani Magister Marty Kuźnik podejmuje istotny problem naukowy w perspektywie toczących się obecnie w Polsce dyskusji dotyczących kształtowania postaw kreatywności i otwartości myślenia dzieci w młodszym wieku szkolnym.

Na wstępie mojej recenzji pragnę postawić tezę, iż jest to praca merytorycznie bardzo dobra i spełniająca wszystkie kryteria dysertacji doktorskiej. Akceptuję przyjęte przez mgr Martę Kuźnik założenia teoretyczne i metodologiczne, a także pozytywnie oceniam sposób prowadzonych przez Nią w dysertacji narracji oraz sposobów argumentowania. Stwierdzam również, że Autorka zrealizowała założone cele badawcze i uzyskała konkretne ważne rezultaty analityczne. Potwierdziła również swoje kompetencje do prowadzenia dyskursu naukowego. Czytelnik uzyskuje wielokontekstowy obraz, który jest zarówno bardzo przekonujący, jak również interesujący.

Uzasadnienie ważności podjętego tematu

Wyszczególniona w tytule dysertacji tematyka posiada dużą pojemność teoretyczną.

Twórczość plastyczna jak i plastyka są terminami szeroko pojętymi. Obszar ten w edukacji, należy do wychowania ogólnego oraz do wychowania estetycznego. Zajęcia plastyczne powinny kształtować spontaniczną inwencję twórczą, pobudzać wyobraźnię, dawać poczucie spokoju wewnętrznego czy redukować stres związany z różnymi czynnikami jakie mogą wpływać na dziecko. Wychowanie estetyczne jest ciągłą ewolucją przebiegu kształcenia jak i samokształcenia w życiu człowieka. Dzięki naturalnemu przyswajaniu wartości jakie daje nam plastyka samokształcimy się i uzewnętrznimy swoje emocje.

Doświadczając osobiście oddziaływania jakie wywołuje sztuka oraz piękno można zagłębić się w siebie, przywoływać emocje jakie chcemy wywołać w dziecku. Plastyka nie tylko rozwija dziecko pod względem aksjologicznym, ale też wspomaga rozwój swobodnej, indywidualnej lub zespołowej inwencji twórczej. Prowadzi dziecko do samo ekspresji, pomaga dziecku uzewnętrznić swoje uczucia, obawy i skryte emocje. Umożliwia zapoznanie się z inną płaszczyzną związaną ze sztuką.

We współczesnych czasach priorytetem stało się wzmacnianie zdolności dzieci jak i rozwój ich kreatywności. Udoskonalanie zdolności artystycznych wykształca nie tylko zainteresowania, ale również rozwija ekspresję twórczą, która może uzewnętrzniać podjęte działania związane z aktywnością indywidualną jak i zespołową. Cechy związane ze spontaniczną aktywnością dziecka poruszają takie sfery jak rozwój poznawczy czy rozwój osobowości.

Nawiązując do słów Kingi Łapot-Dzierwy „plastyka powinna być procesem, podczas którego u dziecka kształtują się postawy twórcze, co w konsekwencji powinno prowadzić do wychowania człowieka innowacyjnego, uczestniczącego w kulturze. We wczesnym etapie treści edukacji plastycznej powinny narastać w układzie spiralnym. Treści realizowane w danym roku powinny być powtarzane i poszerzane w roku następnym, z uwzględnieniem możliwości dzieci (zależnych od ich wieku i stopnia rozwoju)” (Łapot-Dzierwa 2014, s. 3). Można skonstatować, że plastyka wychowuje, a zarazem ukulturalnia, przyczynia się do wzrostu człowieczeństwa w pewnym wymiarze dotyczącym wrażliwości na piękno, wyobraźni płaszczyznowej i przestrzennej, tj. kultura plastyczna wychowuje, a wychowanie plastyczne ukulturalnia nie tylko w zakresie percepcji wzrokowej, ale głębiej, na poziomie duchowym, ponieważ większość (nawet lub wszystkie) pojęć ze sfery duchowej ma swoje odpowiedniki w konkretnej sferze plastycznego obrazowania. Wychowanie plastyczne jest

ciągłym procesem edukacji postawy kreatywności i twórczości dziecka. Pozwala na swobodną inwencję twórczą. Kreuje ono innowacyjne podejście we wdrażanie się w kulturę.

Z tego punktu widzenia zaproponowany przez Panią mgr Martę Kuźnik temat dysertacji już na wstępie budzi zainteresowanie, a jego wybór ze względu na potencjalne implikacje teoretyczne i praktyczne należy uznać za istotny z naukowego punktu widzenia i aktualny w kategoriach społecznych.

Struktura pracy

Przedłożona do oceny praca ma charakter teoretyczno-empiryczny. Praca liczy 443 stron maszynopisu, jest kompletna, jej struktura obejmuje wstęp, sześć wyodrębnionych części, w których przedmiotem rozważań Autorka uczyniła: podstawy teoretyczne badań, opis projektu badań własnych, przedstawienie i omówienie uzyskanych rezultatów oraz ich dyskusję z przyjętymi założeniami teoretycznymi. Dysertację kończą wnioski z badań oraz zakończenie. Do pracy dołączono spis publikacji cytowanych (369 pozycji w tym 23 obcojęzyczne). Na koniec dodano obszerny 90 stronicowy aneks. Szczegółową recenzję odnoszącą się do wskazanych powyżej części rozprawy przedstawiam poniżej – pragnę w niej wskazać na pozytywne aspekty pracy a także kwestie dyskusyjne.

Teoretyczne podstawy badań

Teoretyczne podstawy badań własnych Autorka zamknęła w czterech spójnych rozdziałach.

We wstępie Autorka w sposób rzeczowy prezentuje pole problemowe doktoratu i jasno uzasadnia sformułowanie tematu stwierdzając, że „głównym celem jest poznanie procesu stymulacji umiejętności plastycznych dzieci w wieku wczesnoszkolnym z wykorzystaniem metod aktywizujących i warsztatu plastycznego” (por. s. 10). Temu zagadnieniu podporządkowuje całość swoich rozważań teoretycznych.

Rozdział pierwszy liczący 46 stron maszynopisu, zatytułowany *Istota pedagogiki twórczości jako dyscypliny naukowej*, Autorka poświęciła analizom pojęciowym mieszcząc je w następujących podrozdziałach: *Pedagogika twórczości a twórczość plastyczna dziecka; Znaczenie edukacji plastycznej; Uwarunkowania rozwoju twórczości plastycznej dziecka; Stadia ewolucji twórczości plastycznej dziecka i Umiejętności plastyczne*. Rozdział drugi to 36

stron omawiających zagadnienia dotyczące *Metod aktywizujących w edukacji wczesnoszkolnej*. Autorka przedstawia tu szczegółowo *Istotę metod aktywizujących i ich znaczenie dla kształtowania zachowań społecznych uczniów*; *Charakterystykę wybranych metod i technik aktywizujących* oraz *Metody aktywizujące w programach kształcenia w edukacji wczesnoszkolnej*. Kolejny – trzeci rozdział – to część obejmująca 51 stron zatytułowana *Warsztat plastyczny i jego rola w kształceniu twórczości plastycznej dziecka*. Autorka poświęciła tę część dysertacji analizom pojęciowym mieszcząc je w następujących podrozdziałach: *Definicja oraz istota warsztatu plastycznego*; *Warsztat plastyczny a kształtowanie twórczości plastycznej dziecka*; *Techniki plastyczne i ich podział*; *Warunki realizacji zajęć plastycznych*. Czwarty rozdział w części teoretycznej to część zatytułowana: *Stymulacja twórczości plastycznej dziecka w wieku wczesnoszkolnym* i licząca 33 strony. Prezentowane treści zawiera Autorka w czterech podrozdziałach dotyczących: *Pojęcia stymulacji w literaturze przedmiotu*; *Istoty stymulacji twórczości dziecka w wieku wczesnoszkolnym*; *Sposobów stymulacji twórczości plastycznej* oraz *Nauczyciela jako stymulatora podmiotowych działań uczniów*.

Układ rozdziałów sprzyja logiczności uzasadnienia przyjętego założenia teoretycznego w dysertacji. Każda z czterech części teoretycznych zawiera na końcu podsumowanie. Czytelnik oczekiwałby, że te podsumowania staną się konkluzją poczynionych w poszczególnych rozdziałach rozważań, jednak Autorka nie przekazuje nam w nich swoich przemyśleń do zaprezentowanych wcześniej treści. Dobór zagadnień omówionych w rozdziałach teoretycznych uważam za zasadny z punktu widzenia tematyki pracy. Nie zauważam tu jednak jasno określonego przyjętego przez Doktorantkę paradygmatu teoretycznego dla podjętych badań empirycznych. Część teoretyczna, na którą składają się aż cztery rozdziały jest zestawieniem doskonale dobranych cytatów z bardzo obszernej literatury przedmiotu (dobór tejże zasługuje na moje uznanie), ale ostatecznie nie zyskuje czytelnik wiedzy na temat przyjętej przez Doktorantkę koncepcji teoretycznej dla badań własnych. W rozdziałach tych Autorka sprawnie referuje wybraną i bogatą literaturę na podjęty temat, brakuje jednak w prowadzonej narracji własnych odniesień do cytowanych poglądów. Generalnie część teoretyczna pracy jest bogata informacyjnie, stanowi szeroki przegląd zagadnień obecnych we współczesnej literaturze przedmiotu, wymagałby jednak uporządkowania i usystematyzowania analiz teoretycznych, na podstawie których koncentruje się zaproponowany i omówiony w dalszej części dysertacji projekt badawczy.

Podsumowując część teoretyczną, należy stwierdzić, że Doktorantka potrafi wyodrębnić istotne informacje z przeglądu różnych koncepcji dotyczących opisywanego zagadnienia, potrafi przytoczyć odpowiednie badania na ten temat. Wykazuje się więc wiedzą, która jednak nie do końca została usystematyzowana i dookreślona jako proponowana przez Autorkę koncepcję teoretyczną badań własnych.

Ocena projektu badań i sposobu jego realizacji

Cel podjętych badań Autorka formułuje w rozdziale drugim zatytułowanym: *Założenia metodologiczne badań własnych*, liczącym 31 stron. Cel jest ambitny i złożony – Doktorantka ujęła go następująco: „kształcenie umiejętności plastycznych dziecka w wieku wczesnoszkolnym w wyniku połączenia metod aktywizujących i warsztatu plastycznego” (por. s. 183). Tak sformułowany cel główny został uszczegółowiony na trzech płaszczyznach: (1) teoretycznej: odniesionej przez Autorkę do warunków w jakich powinien odbywać się proces stymulacji umiejętności plastycznych; (2) poznawczej: dotyczącej rozpoznania i oceny celowości prowadzonych zajęć plastycznych z wykorzystaniem metod aktywizujących i warsztatu plastycznego, (3) praktycznej: opracowania programu zajęć plastycznych, sprawdzenia skuteczności proponowanych zajęć plastycznych, konstruowania, wdrażania i weryfikacji metod i technik stymulowania umiejętności dzieci oraz pomocy nauczycielom edukacji wczesnoszkolnej w stymulacji umiejętności plastycznych dziecka (por. s. 183-184). Autorka formułuje cele precyzyjnie, jednak można się zastanowić nad zakresem celu teoretycznego i poznawczego, które zresztą Autorka połączyła także dodatkowo z niezrozumiałych przyczyn w cel teoretyczno-poznawczy (por. s. 183). Założenia teoretyczno-poznawcze powinny być związane z opisem, wyjaśnieniem i przewidywaniem zjawisk odnoszących się do podejmowania zadań teoretycznych. Natomiast sformułowane cele teoretyczny, poznawczy oraz ten dodatkowy teoretyczno-poznawczy w moim odczuciu w znacznej mierze jednak mają na względzie opracowanie dyrektyw pedagogicznych pod adresem osób biorących udział w badaniu, związany z wykorzystaniem wyników badań teoretycznych w praktycznym działaniu.

Z kolei przedmiotem prowadzonych badań ustanowiono oddziaływanie metod aktywizujących i warsztatu plastycznego na twórczość plastyczną dziecka w wieku wczesnoszkolnym (por. s. 181). W kontekście postawionego w dalszej części rozdziału głównego celu badań, wydaje się, że przedmiotem powinna być twórczość plastyczna albo

umiejętności plastyczne – bo te dwa wyrażenia funkcjonują w celach badań, a oddziaływanie metod aktywizujących i warsztatu plastycznego tym czynnikiem, który jest celem prowadzonych badań, czynnikiem, który tę twórczość lub umiejętności ma kształtować.

W opisie przedmiotu i celów badań, a także w dalszej części prezentującej problemy badawcze i hipotezy zauważam brak konsekwencji stosowania pojęć: „twórczość plastyczna” i „umiejętności plastyczne”. Autorka stosuje je zamiennie nie uzasadniając wcześniej takiego stanowiska. Tu warto zauważyć, że w temacie pracy pojawia się jedynie „twórczość plastyczna”. A porównując założenia badawcze: w przedmiocie mamy twórczość plastyczną, w głównym celu badań już są umiejętności plastyczne, w celach szczegółowych na zmianę raz jedno, raz drugie pojęcie. I podobnie w problemach badawczych – główny odnosi się do umiejętności plastycznych, a w szczegółowych mamy obecne na zmianę dwa pojęcia.

Badania wymagają od badacza zdefiniowania problemu badawczego. Im bardziej swobodnie zostanie zakreślony tenże temat, tym mniej schematycznie może odbywać się gromadzenie danych. W tym celu należy utworzyć ramę pojęciową, która przedstawia podstawowe pojęcia i konstrukty, które będą badane. Taka rama pojęciowa oprócz głównych zmiennych prezentuje także relacje, jakie występują pomiędzy nimi. Dzięki temu można poznać sposób myślenia każdego badacza o problemie oraz już w pierwszej fazie badania wyznaczyć obszary problemowe i doprecyzować je. Następnie należy postawić pytania badawcze, które wskazują, w jakim kierunku prowadzić badania, na czym koncentrować się podczas zbierania danych oraz ich późniejszej analizy. Pytanie badawcze powinno być jasno sformułowane i odnoszące się do postawionego wcześniej celu. Problem w stosunku do sformułowanego wcześniej przedmiotu badań stanowi radykalne uściślenie i ukierunkowanie zainteresowań badacza i takiej jasności zabrakło moim zdaniem w ocenianej pracy.

W rozdziale metodologicznym Autorka zaprezentowała założenia projektu badawczego. Uległa przy tym, częściej w przypadku młodych naukowców, manierze prezentacji rozważań teoriopoznawczych i ogólnometodologicznych, które są w moim odczuciu zbędne dla przedstawienia autorskiego projektu badawczego. Co za tym idzie tenże projekt ginie w całości i został przez to przedstawiony niejasno – część w podrozdziale 5.5., a dalsza część w podrozdziale 5.7.. Jeśli chodzi natomiast o kolejność stosowanych metod badania, to uważam ją za prawidłową i uzasadnioną dla prowadzonego projektu.

W metodologii mamy również przedstawione środowisko realizacji badań (ss. 203-207) i w tym kontekście niezrozumiałe jest dla mnie podwójna prezentacja wyników –

każdorzazowo najpierw w tabeli, a pod tabelą jeszcze raz te same wyniki prezentowane są na wykresach (histogramach). Zastosowanie takiej prezentacji danych nic nie wnosi do jakości pracy, a wręcz przeciwnie niepotrzebnie zwiększa liczbę stron i zaburza logiczność i spójność przekazu.

Ocena sposobu opracowania rezultatów badań i ich prezentacji

Analizie wyników badań poświęcono rozdział szósty liczący w całości 114 stron. W celu zrealizowania zamierzeń Doktorantka przeprowadziła badania eksperymentalne z udziałem 102 osobowej grupy dzieci (53 osobowa grupa kontrolna i 49-osobowa grupa eksperymentalna) oraz badania ankietowe wśród 100 osobowej grupy nauczycieli wczesnej edukacji. Nie znajduję jednak ani w metodologii, ani w części poświęconej analizie wyników badań sposobu wyodrębnienia grupy kontrolnej i eksperymentalnej. Całość wyników badań Doktorantka zaprezentowała w pięciu podrozdziałach, których struktura odpowiada kolejnym pytaniom szczegółowym zaprezentowanym w części metodologicznej. Podrozdział pierwszy poświęcony określeniu poziomu umiejętności plastycznych badanych dzieci, drugi wykorzystywaniu metod aktywizujących i warsztatu plastycznego do rozwijania umiejętności plastycznych, trzeci podrozdział to określenie wyników badań dotyczących stymulowania twórczości plastycznej dziecka, czwarty z kolei to analiza skuteczności metod aktywizujących w opinii nauczycieli oraz podrozdział piąty omawiające opinie nauczycieli na temat czynników warunkujących stosowanie metod aktywizujących i warsztatu plastycznego.

Już na wstępie pragnę podkreślić, że ta część rozprawy została opracowana w optymalny sposób tak w aspekcie formalnym jak i merytorycznym. Z całą pewnością opracowanie danych, a także poszukiwanie istniejących pomiędzy nimi związków nie było proste. Dla czytelnika nie jest jednak proste poszukiwanie związku pomiędzy poszczególnymi wynikami badań dotyczących dzieci, ponieważ Autorka prezentuje je w podrozdziałach 6.1. i 6.2. w oderwaniu od siebie – najpierw wyniki grupy eksperymentalnej, potem wyniki grupy kontrolnej. Nie dając na zakończenie tychże podrozdziałów żadnego podsumowania. Podrozdziały te zyskałyby z pewnością na wartości naukowej, gdyby czytelnik nie musiał poszukując odniesień – zaglądać co chwilę do poprzednich stron, by dowiedzieć się jak w danym zakresie wypadła grupa kontrolna czy eksperymentalna. Odmienne sposoby narracji znajdziemy w podrozdziale 6.3., gdzie wyniki w zakresie stymulowania twórczości są

prezentowane w spójny sposób dla obu badanych grup dzieci. Ciekawiloby mnie tu również odniesienie wyników badań do płci i wieku dzieci. Autorka wspomina w metodologii, że w badaniach wzięło udział w każdej z grup porównywalna liczebność dziewczynek i chłopców oraz dzieci 9-cio i 10-cio letnich. Czytelnik z pewnością zyskałby w ten sposób dodatkową interesującą poznawczo wiedzę dotyczącą oddziaływania metod aktywizujących i warsztatów plastycznych na twórczość plastyczną dzieci.

Podrozdziały 6.4. i 6.5. odnoszą się do analizy wyników uzyskanych podczas badania opinii nauczycieli wczesnej edukacji na temat skuteczności połączenia metod aktywizujących i warsztatu plastycznego dla rozwijania twórczości plastycznej oraz czynników warunkujących ich stosowanie. Dyskusja wyników jest w tych podrozdziałach niezwykle rzeczowa. W podrozdziale 6.5. niestety w moim odczuciu niekorzystnie dla jakości przekazu znów pojawia się ten sposób analizy, o którym pisałam w odniesieniu do prezentacji badanego środowiska. Czyli podwójna prezentacja wyników – każdorazowo najpierw w tabeli, a pod tabelą jeszcze raz te same wyniki prezentowane są na wykresach (histogramach). Powtórzę zatem, że w mojej opinii zastosowanie takiej prezentacji danych nic nie wnosi do jakości pracy, a wręcz przeciwnie niepotrzebnie zwiększa liczbę stron i zaburza logiczność i spójność przekazu.

W warstwie analitycznej zaprezentowany materiał jest pogłębiony, a dyskusja wyników zyskałaby, gdyby Doktorantka podbudowała ją analizami teoretycznymi poszukując związków między prezentowanymi wynikami.

Część końcowa dysertacji

Całość pracy zamykają dwie części: *Wnioski z badań* i *Zakończenie*. Dobrym dopełnieniem całości rozważań byłaby w tej części dysertacji dyskusja rezultatów badań własnych z danymi z literatury, którą to w tak znaczącej liczbie wykorzystuje Autorka w części teoretycznej. Świadczyłoby to dojrzałym i refleksyjnym spojrzeniu Doktorantki na badany przez Nią wycinek. W całości wniosków i zakończeniu nie zabrakło tytułowych wniosków z badań odnoszących się do sformułowanych pytań badawczych. Owe postulaty są pewnym wyznacznikiem koniecznych profesjonalnych aktywności tak istotnych dla nauczycieli wczesnej edukacji z punktu widzenia dalszego kształcenia umiejętności plastycznych.

Ważna jest także z punktu widzenia osób kształcących przyszłych nauczycieli realizacja celu, jaki Autorka zapisała w dysertacji – czyli opracowanie programu zajęć plastycznych z wykorzystaniem metod aktywizujących w połączeniu z warsztatem plastycznym. Wymagałoby to publikacji niniejszej dysertacji, by cel ten osiągnąć. W moim odczuciu projekt zawarty w pracy na to zasługuje. Tym bardziej, że odczuwamy brak fachowej metodycznej literatury dla nauczycieli edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej w rzetelny sposób prezentujących problematykę edukacji plastycznej.

Uwagi końcowe

Generalnie, mimo sformułowanych przez mnie uwag, muszę podkreślić zarówno potencjał deskryptywny i eksplanacyjny obecny w wybranych obszarach badań realizowanych przez Autorkę rozprawy, jak i wysiłek włożony w przeprowadzenie eksploracji. Doceniam znajomość literatury przedmiotu zaprezentowaną przez mgr Martę Kuźnik. Podsumowując: przedłożona do recenzji praca doktorska przedstawia wiele elementów pozytywnych, w tym ciekawe i przemyślane badania. Autorka nie ustrzegła się pewnych braków i błędów, jednak nie można zaprzeczyć, że praca stanowi oryginalne rozwiązanie. Autorka opanowała warsztat badawczy na poziomie oczekiwanym od kandydata do stopnia naukowego doktora.

W mojej ocenie rozprawa doktorska Pani mgr **Marty Kuźnik** zatytułowana **Metody aktywizujące i warsztat plastyczny jako stymulacja twórczości plastycznej dziecka w wieku wczesnoszkolnym** przygotowana pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Urszuli Szućcik oraz promotora pomocniczego dr Joanny Skibskiej spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim według Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Rozprawa doktorska przedstawiona do oceny stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki w dyscyplinie naukowej pedagogika oraz wykazuje Jej umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Mając na uwadze powyższe wnoszę do Rady Naukowej Instytutu Pedagogiki Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach **o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

Warszawa 25.07.2022

Anna Jabłonna-Bonzo